

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE İLAHİ ADALET VE KÖTÜLÜK MESELESİ

Ahmet ÇAPKU¹

Öz

İlahi adalet ve kötülük problemi, felsefenin önemli tartışma konularından biridir. Mesele Tanrı-âlem ilişkisi, insanın sorumluluğu, ahlak ve siyaset ile yakından ilgilidir. Bir düşünürün bu konuda getirdiği yorum, doğal olarak onun diğer düşünceleriyle de irtibatlıdır. İslamcılık akımının önemli isimlerinden olan Mehmet Akif'in şiirlerinde konuya dair küllî plandan bakılınca şathiye türündeki şiirleri anımsatan ifadelerle meselenin anlaşılmasının zorluğuna işaret edilmiştir. Cüz'î planda ise bu dünyadaki düzenin ve adaletin tesisinde insanın sorumlu bir varlık olduğuna vurgu yapılmıştır. Anlaşılması ve çözüme kavuşturulması oldukça zor olan bu meseleye, son dönemin önemli düşünürlerinden olan Mehmet Akif'in getirdiği açıklama onun, varlık düzeni, inanç ilkeleri, siyaset ve ahlak gibi konulara dair düşüncesini anlamamıza katkı sağlaması itibarıyla incelemeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif, İlahi Adalet, Kötülük Meselesi.

DIVINE JUSTICE AND THE PROBLEM OF EVIL IN MEHMET AKİF ERSOY'S POEMS

Abstract

One of the controversial issues of philosophy is the problem of evil and divine justice. The problem is very concerned with the relation of God and universe, responsibility of man, ethics and politics. Remarks of a thinker is naturally related to other thoughts of him as well. In Mehmet Akif's, who is one of the important figures of the movement of Islamism, poems when it is considered from the holistic plan, with the statements reminiscent of şathiye genre of poems, understanding the problem is very difficult. In the particular plan, man as a responsible being in the establishment of justice and order in the world is emphasized. One of the significant thinkers of the last period Mehmet Akif's explanation, on this complicated and inexplicable question, deserves enquiry in order to understand his thoughts on the order of being, belief principles, politics and ethics.

Keywords: Mehmet Akif, Divine Justice, The Problem of Evil.

Osmanlı'nın son dönem düşünürlerinden olan Mehmet Akif, İstanbul-Fatih'te mazbut, mütedeyyin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, müderris olan babası Mehmet Tahir Efendi'den ve mezkûr muhitten dinî görgü ve bilgiyi tahsil etmiştir. 1873'te doğan Mehmet Akif'in, pek tasvip etmediği II. Abdülhamid dönemi, ardından 1911'den başlayıp 1923'e kadar süren savaş yılları, sonrasında 1925'ten 1936'da vefatına kadar gönüllü sürgün denilen Mısır yıllarını idrak ettiği düşünüldüğünde hayatının önemli kısmının çeşitli sıkıntılar içinde geçtiği görülür. Söz konusu sıkıntı halleri onun şiirlerine kimi zaman şathiye denilebilecek şekillerde kimi zaman ilahi adalet açısından meselenin Allah'a havale edilip, insani çerçevede kişinin üzerine düşeni yapması gerektiği şeklinde yansımıştır. Gerçekte felsefenin, özellikle din felsefesinin, önemli konularından olan ilahi adalet sorunu Mehmet Akif'in şiirlerinde (düşüncesinde) dikkat çekici bir ayrıntı olarak durur. Konunun, varlık bilim (ontoloji) açısından Allah-âlem ve kader, değer bilim (aksiyoloji) açısından tevekkül, ahlak, siyaset gibi durumlarla doğrudan ilgisi vardır. Bu çalışmada Mehmet Akif'te ilahi adalet konusu ne şekilde yer almıştır sorusu irdelenecektir.

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, acapku@yahoo.com [Makale kayıt tarihi: 18.2.2017-kabul tarihi: 10.4.2017].

İlahi adalet ve kötülük meselesi, bir düşünürün Tanrı, âlem, insan gibi temel düşünce alanlarını ne şekilde okuduğuna da işaret eder. Cumhuriyet dönemi İslamcılık akımının önde gelen bir düşünürü olan Mehmet Akif'te konunun incelenmesini bu açıdan önemli görüyoruz.

İlahi adalet konusu öteden beri felsefenin önemli tartışma konularından biri olagelmıştır. Konu, Ziya Paşa'nın (ö. 1880), "Halletmediler bu lügazın sırrını kimse / Bin kâfile geçti hukemâdan, fuzalâdan" dizelerini anımsatırcasına, çözümünü oldukça zor bir mahiyet arzeder. Kimi düşünürler âlemde hep iyiliği varsaymış ve kötülüğü, olması gereken şeyin azlığı veya yokluğu şeklinde okumuştur. Kimileri ise bunu Tanrı'nın yokluğuna delil olarak ileri sürmüştür. Öyle anlaşılıyor ki, konu ona nereden bakıldığı ve kişinin bunu nasıl bir metotla yorumladığı ile ilgilidir. Onun için mesele teistik okuma ile ateistik okuma arasında iki farklı şekil arzemiştir. Teistik okuma biçimi olarak İslam düşüncesinde kelimâ, tasavvufî ve felsefî açıklamalara dair epey mürekkep harcanmıştır. Mesele hayır-şer, ilahi inayet ve adalet, hikmet gibi kavramlar eşliğinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak konunun izafi, farklı yorumlara açık ve çözümünü zor bir mahiyet arzettiği genel kabuldür. Problemin daha iyi anlaşılması ve zihne yaklaştırılması açısından İslam felsefesinin önemli ismi Şeyhü'r-Reis İbn Sînâ'nın meseleye getirdiği izaha bir göz atmak faydalı olur düşüncesindeyiz.

İbn Sînâ'nın varlık anlayışında vacib (zorunlu) ve mümkün (olurlu) kavramları merkezî bir yer teşkil eder. Varlığı kendinden olan varlık Vacib'tir ki, bu da sadece Allah'tır. Varlığı başkasından olanlar ise mümkün kategorisinde yer alır. Her ne kadar ay üstü âlem varlıklarından olan gök akılları ve nefsleri, dolaylı olarak vacip kabul edilseler de neticede onlar da (zâtî itibarıyla) mümkünâttandır. Buna göre kötülük, ontolojik açıdan tanrı'nın dışındaki varlıklarda söz konusudur. Bu da ay üstü âlem varlıklarında bilkuvve, ay altı âlemde ise az miktarda, arızî, bir hikmete binaen bilfiil vardır. Buna göre kötülüğü oluşturan şeyler maddeden kaynaklı olabilir. Güneş ışığını az alan meyvenin ham kalması, ateşin falancayı yakması, filancanın zulüm görmesi birer kötülüktür. Ancak bu durumlarda güneşin ve ateşin kendisi, zalimin öfke yetisi bizatihi kötülük olarak kabul edilemez. Asıl kötülük, kişinin, iradesini kötüye kullanarak nefsinin nazarî ve amelî akıl yönünden yetkin kılmamasıdır. Fani olması itibarıyla bedene ilişkin kötülüğe asıl kötülük denilemez. (İbn Sînâ, 2005, s. 160-168; Durusoy, 1993, s. 165-171). Öyleyse varlık âleminde arızî, göreceli, az miktardaki kötülük için çok hayır terkedilemez. Çünkü asıl ve çok olan şey iyilik düzenidir ve onun için bu âlem olabilecek âlemlerin en iyisidir.

Bir diğer bakış ile ilahi adalet noktasında kötülüğün âlemde asıl veya önemli bir yer tuttuğu ve bunun da Tanrı'nın yokluğunu beraberinde getirdiği düşünülmüştür. Bu bakış açısı önce Epikuros (MÖ. 341-270) tarafından dile getirilmiştir. Şöyle ki, "Tanrı, ya kötülükleri ortadan kaldırmak ister de kaldıramaz veya kaldırmaz, ama kaldırmak istemez. Ya da ne kaldırmak ister, ne de kaldırmaz. Yahut da hem kaldırmayı ister hem de kaldırmaz. Eğer ortadan kaldırmak istiyor da kaldıramıyorsa, O her şeye kadir değildir ki bu durum Tanrı'nın karakteriyle uyumsuz. Eğer ortadan kaldırmaz, fakat kaldırmak istemiyorsa, O kötü niyetlidir ki bu da aynı şekilde Tanrı ile uyumsuz. Eğer O ne ortadan kaldırmayı istiyor, ne de kaldırmaz, hem kötü niyetlidir hem de her şeye kadir değildir. Bu durumda da Tanrı değildir. Eğer hem ortadan kaldırmayı istiyor, hem de kaldırmaz – ki yalnızca bu durum Tanrı'ya uygundur –, o zaman kötülüklerin kaynağı nedir? Ya da O, kötülükleri niçin ortadan kaldırmamaktadır?" Söz konusu argüman çağdaş filozof John L. Mackie tarafından şu şekilde ileri sürülmüştür: 1- Tanrı vardır. 2- Tanrı mutlak iyidir. 3- Tanrı her şeye kâdirdir. 4- Kötülük vardır. Bu maddelerden herhangi üçünü kabul eden kişi, dördüncüsünü reddediyor olmalıdır. Yani:

- Eğer Tanrı varsa (madde 1) ve mutlak iyiliği (madde 2) istiyorsa ve istediği her şeyi yapabilecek kadar güçlüyse (madde 3) kötülük olmamalıdır.

- Eğer Tanrı varsa (madde 1) ve sadece iyiliği istiyorsa (madde 2), fakat dünyada kötülük varsa (madde 4) Tanrı istediğini yapamıyor demektir. Böylece Tanrı her şeye kâdir değil demektir.

- Eğer Tanrı varsa (madde 1) ve her şeye kâdirse (madde 3) ve kötülük de varsa (madde 4), Tanrı kötülüğü yaratmış ve mutlak iyi değildir.

- Son olarak, eğer Tanrı aynı zamanda mutlak iyi (madde 2) ve her şeye kâdirse (madde 3) ve buna rağmen kötülük varlığını sürdürüyorsa (madde 4) böyle bir Tanrı var olamaz (Peterson, Michael, Hasker, William, Reichenbach, Bruce & Basinger, David, 2009, s. 177-178; wikipedia.org, 10.1.2017, 10.02.2017).

Gerek İbn Sînâci iyimser bakış açısından gerek Epikürosçu kötümser bakış açısından bakılsın konu kendinde kötülüğü barındırdığı kabul edilen fizik âlem ile kendinde kötülüğün bulunmadığı metafizik varlık olan tanrı arasındaki işleyişin nasıllığı ile ilgili olduğu için anlaşılması kolay olmamıştır. Bu girizgâhtan sonra meseleye Mehmet Akif'in ne şekilde izah getirdiğini incelemeye geçebiliriz.

Yukarıda bir nebze işaret edildiği üzere Mehmet Akif, zor zamanların düşünürü olarak yaşamıştır. Böyle hengâmede aklı ve kalbi istikamet üzere tutabilmenin zorluğu ise tartışma götürmez bir gerçektir. Şu halde şair ve düşünür Akif, gerek İstanbul'da yetişmiş olmasının getirdiği birikim ile gerekse kendisine yüklenen vazife gereği Anadolu'da yürüttüğü misyon sebebiyle zor zamanlarda önemli fikirler inşa etmiş ve fikirlerini, şartların da etkisiyle fiiliyle ve sözüyle/(şiiirleriyle) ilmek ilmek örmeye çalışmıştır. Onun fikirlerini inşa ettiği önemli kaynakların başında şüphesiz ki inanç dünyası gelir. Bu açıdan onun en önemli dayanağının İslam'ın temel metinleri olduğu izahtan vârestedir.

Akif'in anlatımıyla Allah, her şeyi yaratan, her şeye gücü yeten, âlemde düzeni kuran ve onu devam ettiren, olup biten her şeyin kaderini tayin eden, bir yüce varlıktır. Şu kadar var ki, özellikle savaşların getirdiği yıkımların da etkisiyle olsa gerek, Mehmet Akif, kader planında işleyen durumları küllî planda zihninde çözüme kavuşturmakta zorlanmıştır. Vaktiyle Ziya Paşa terci-i bendinde, "Gerdün bir âsiyâb-ı felâket-medârdır / Güya içinde âdem-i âvâre dânedir // (...) Yâ Rab! Nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyaç? / İnsanın ihtiyâci ki bir lokma nânedir // (...) Bir fâilin meâsiridir cümle hâdisât / Ne iktizâ-yı çerh ü ne hükm-i zamânedir" dedikten sonra "Kesb-i yâkine âdem için yoktur ihtimâl / Her itikâd akla göre gâibânedir" ifadesiyle yaratılış, âlemin işleyişi, olup bitenlere dair kesin bilgi ediminin imkân dışı oluşunu itirafla bu konudaki şaşkınlığını dile getirmiş ve çözümünü ilahi kadere teslimiyette bulmaya çalışmıştır: "Sübhâne men tahayyera fî sun'ihî'l-ukûl / Sübhâne men bi-kudretihî ya'cizü'l-fuhûl" [Sanatıyla, eserleriyle akılları hayrete düşüren, kudretiyle anlayışları aciz bırakan Allah'ı tesbih ederim!]. Onun bu tutumu, "Kıl san'at-ı üstâdi tahayyürle temâşâ / Dem urma, eğer ârif isen çûn ü çirâdan // İdrâk-i me'âlî bu küçük akla gerekmez / Zirâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez" dizelerinde de kendini gösterir (Ziya Paşa, 1327, s. 2, 11). Böylece Ziya Paşa, nasıl ve niçine sormadan hayret içinde sanatkârın sanatını seyirle teselli bulmaya çalışır. Gereğesi ise insandaki (küçük) akıl terazisinin, o büyük mânâları kavramada/kaldırmada yetersiz oluşudur. Mektep çıkışlı ve modern düşüncenin izlerini düşüncesinde yer yer görebilmek mümkün olan Mehmet Akif'in küllî planda konuya yaklaşımı, Ziya Paşa'nın bakış açısına yakınlık arzeder.

Safahat'ın birinci kitabının ilk şiirlerinden olan *Tevhid yahud Feryâd* isimli şiirinde şair, şathiyeyi anımsatır şekilde, eğer bu yaratılıştan gaye Allah'ın bilinmesi ise gerçekte bu amaca kaç kişi ulaşmıştır sorusunu sorduktan sonra, "Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında? / Bir sahne ki milyarlarca oyun var üzerinde!" diyerek sözünü ettiği oyunları anlamakta zorlandığını ihsas ettirir. 16. yüzyıl şairi Azmî'nin,

bir şathiyesinde, “Hafâya çekilüb seyrana durdun / Aklı ermezlerin aklını urdun / Kıldan ince köprü yaptın da kurdun / Akarsuyun mu var, bostancı mısın?” dizelerindeki gibi Akif de mezkûr şiirinde, “Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet / Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret! // Cânîleri, kâtilleri meydâna süren Sen / Cânîdeki, kâtildeki cür’et yine Senden! // Sensin yaratan, başka değil zulmeti, nûru / Sensin veren ilhâm ile takvâyı, fücûru! / (...) Bir fâilin icbârı bütün gördüğüm âsâr! / Cebrî değilim... Olsam İlahî ne suçum var?” (Ersoy, 1991, s. 14) diyerek kendi zamanındaki hadiselerin onu âdeta Cebriyeci bir tavra sevkettiği izlenimini verir. Şu dizeler de aynı istikamet üzeredir: “Ey bunca zamandır bizi te’đîb eden Allah / Ey âlem-i İslâm’ı ezen, inleyen Allah”, “Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdır? / Her ânı hayâtın bize bir rûz-i cezâdır!” (Ersoy, 1991, s. 278), “Bir nefha-i rahmet de mi esmez? diye, sînem / Yandıkça, semâdan boşanıp durdu cehennem!” (Ersoy, 1991, s. 455). Küllî bakış açısıyla gerçekte her şeyin sebebi ve fâili Allah’tır. Bu yönüyle insan ancak mecazen fail olabilir. “Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ” dizesinde dile getirilen husus, milletler planında da geçerlidir. Onun için herhangi bir toplumun yükselmesi, alçalması veya yokluğa karışması doğrudan Allah’ın dilemesi ile olur (Ersoy, 1991, s. 181, 182).

Sıkıntılardan ve yeryüzündeki kötülüklerden iyice bunalan şairin gönlünün arzusu, Cenâb-ı Hakk’ın artık Cemal’iyle tecelli etmesidir. “Ya Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi? / Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi? // Her ân ediyorsun bizi makhûr-i celâlin / Kurbân olayım nerde senin, nerde cemâlin?” (Ersoy, 1991, s. 14). “Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş! / Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!” serzenişi ile Akif, ilahi adaletin yeryüzünde tecellisini arzu eder. “Tecellî etmedin bir kere, Allahım cemâlinle / Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle” (Ersoy, 1991: 182-183) dizeleri çaresiz ruh halinin ifadesi olarak okunabilir. “Nûr istiyoruz... Sen bize yangın gönderiyorsun! / Yandık! diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!”, “Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma’nâ? / Zâlimleri adlin, hani, öldürmedi hâlâ! // (...) Mâdâm ki, ey adl-i ilahî, yakacaktın... / Yaksaydın a mel’ûnları... Tuttun bizi yaktın!”, “Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî? / Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i ilahî!” (Ersoy, 1991, s. 194-195). Mehmet Akif’in hayat hikâyesine bakılınca onun, tasavvufî açıdan naz ehlinin niyâzı şeklinde okunabilecek ve şathiye niteliğindeki serzenişler, denilebilir ki, yaşadığı dönemle ilgili olarak çaresizlik ve bunalım içindeki bir kısım (belki birçok) insanın düşünceleri olabilir.

Şu kadar var ki, iyi bir dinî terbiye almış Mehmet Akif, yarattığı/ yaptığı işlerden Cenâb-ı Hakk’ın sorgulanamayacağına bilincindedir ve fakat yukarıda geçen ifadelere benzer sözleri söylemekten de kendini alamaz: “Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan/ ‘Yok âdil-i mutlak’ diyecek ye’s ile vicdan!”, “Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir/ İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir” dizeleri olup biten her şeyin aynı kaynaktan geldiğinin farkındadır. Böyle olmakla birlikte şair Allah’a teslimiyetle ümitvar olma imkânına ulaşmayı arzular: “Lâ yüs’el’e binlerce suâl olsa da kurban/ İnsan bu muammâlara dehşetle nigehbân”, “Lâkin bu seflân-ı beşerden kiminin, var/ Kalbinde bir ümmîd ki encüm gibi parlar // (...) Mü’min -ki bilir gördüğü yekrûze cihânın/ Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekânın”, “Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet”. Fakat onun düşünce dünyasında çözüme kavuşturamadığı husus, Ziya Paşa’da olduğu gibi, “Cilvendeki esrâr nasıl kalmada muzlim? / Ey nûr-i ulûhiyyetinin zillî avâlim!” (Ersoy, 1991, s. 14-16) dediği âlemde iyi ve kötünün bir arada işleyişi, bunun biteviye devamı ve kötülüklerin can acıtıcı biçimde fazlalığıdır. Şairi adeta Cebriyeci bir tutum sergilemeye sevkeden de bu husus olsa gerektir. Öyle ki, pek çok facialar onun ruhunda birikmiş ve âlem, zulümler yığını olarak görünmeye başlamış ve “Gözümde içyüzü dehrin: Yığın yığın zulümât! / (...) Hayât nâmına, Ya Râb, nedir bu devr-i azâb?” demekten kendini alamamıştır. (Ersoy, 1991, s. 26). Durum böyle olsa da insanın cibilliyeti, yaşamak üzerine kuruludur. Dolayısıyla o, yaşamak için hayatın bütün sıkıntılarıyla doğumdan ölüme kadar mücadele edecektir. Akif’in sırrını çözemediği husus, bunca sıkıntı

içinde insanın biteviye mücadelesi yanında her şeye gücü yeten Allah'ın insan açısından bu sıkıntıları niçin yarattığı sorusudur. Nitekim "Sendense eğer çektiğimiz bunca devâhî / Kimden kime feryâd edelim söyle İlahî?", "Kimden kime şekvâ edelim biz de şaşırдық!" (Ersoy, 1991, s. 14, 29) mısraları söz konusu hayretin ifadeleridir.

Şairimiz her ne kadar hayatı bir harp alanı olarak görüp Cenâb-ı Hakk'ın bundan muradının ne olduğunu çözemese de, insana düşen görevin, çalışmak ve cenge hazır olmak gerektiğinin farkındadır: "Bu harp işinde kazanmaktadır çalışmış olan/ Çalışmayıp oturandır gebertilen, boğulan// Nedir murâdı, bilinmez, fakat Hakîm-i Ezel/ Cihânı ma'reke halk eylemiş, hayâtı cedel// Kimin kolunda mesâî denen vefâlî silah/ Görülmüyorsa ümîd etmesin sonunda felâh" (Ersoy, 1991: 234). Allah her ân bir işte, faaliyette iken Doğu'nun (İslam dünyasının) tembelliğe ve atalete gömülmesine isyanı bunun içindir. Dolayısıyla meseleye cüz'î plandan (âlemde Allah'a) bakılınca insana düşen şey, çalışmak, gayret etmektir. Şu halde meseleye bedbin tavırla ve küllî plandan bakılınca kişinin Cebriyeci duruma düşmesi imkân dâhilindedir. Ancak ahlakî açıdan insanın sorumlu varlık oluşu planından bakılınca ilahi adalet bahsi belli ölçüde çözüme kavuşur görünmektedir. Buna göre kişi için ancak çalıştığı karşılığı vardır. "Hayâta hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor/ Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!" dizeleri hayatın ancak çalışanlar için var olduğu şeklindeki adeta evrimci bakış açısını îmâ ettirir niteliktedir. (Ersoy, 1991, s. 235). Bu yönüyle Akif, "Bakın mücahid Garb'a şimdi bir kere" (Ersoy, 1991, s. 235) derken *mücahid* kavramının dini-ahlakî bir kavram olduğunu gerçekte bilen biridir. Ancak ona bunu söyleten şeyin, ahlakî açıdan Müslümanların mahalle kahvehanelerinde atalete bürünmüş ve her şeyi Allah'tan bekleyen yanlış tevekkülüdür. Ki bu durum, Safahat'ta üzerinde fazlaca durulan ve muhtelif çalışmalara da konu olan bir husustur. Şu halde insanî planda azim, kararlılık, çalışma esastır. Bu yönüyle Müslüman kişi, Allah'ın her dâim bir yaratma halinde oluşunu ve İslam'ın ilk asrını kendine örnek almalıdır. (Ersoy, 1991, s. 23, 175, 203, 291).

Demek ki, Mehmet Akif, ontolojik planda bu âlemde kötülüğün niçin var olduğunu çözümleme konusunda hayretini gizlemiyor. İnsan açısından küllî planda bunun çözümünün ne kadar zor olduğu ortadadır. Epikuros ve L. Mackie'nin bakış açısıyla kötülük ve ilahi düzen anlayışına getirilen eleştiri, ateizm için bir çıkış noktası oluşturmuştur. Ancak mesele, İbn Sinacı bakış açısıyla ele alınırsa bu durumda ortaya çıkan manzara, her şeyin O'nun bilgisi ve yaratması dâhilinde olduğu, dolayısıyla âlemde asıl olanın iyilik olup kötülüğün izafi ve az oranda bulunduğu görüşü hâkim olur. Şu halde cüz'î planda ümitvar olmaya ve gayret etmeye imkân doğar. Nitekim Mehmet Akif'in konu ile ilgili ileri sürdüğü tez tam da bu noktada kendini gösterir. Onun, yanlış anlaşılan kader, tevekkül, çalışma fikrine yönelik getirdiği ciddi eleştiriler özellikle burada aranmalıdır:

"Niçin, nasıl geliyormuş... o büsbütün meçhûl/ Biz ihtiyârımızın sûretindeniz mes'ûl // Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh/ Senin vazîfen itâ'at ne emrederse İlah" (Ersoy, 1991, s. 242). "O ihtişamı elinden niçin bıraktın da/ Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?/ Kadermiş! Öyle mi? Haşa, bu söz değil doğru/ Belanı istedin, Allah da verdi... doğrusu bu" (Ersoy, 1991, s. 239-240) mısraları, insana düşen şeyin meseleye küllî plandan değil insanî açıdan bakıp kişinin üzerine düşeni yapması gerektiğinin altını çizer.

"'Çalış!' dedikçe şeriat, çalışmadın durdun/ Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun/ Sonunda bir de 'tevekkül' sokuşturup araya/ Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!" (Ersoy, 1991, s. 240). "Bugün nasîbini yerleştirtince kursağına/ 'Yarın' nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına // Yıkılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan/ Vazifesinde değil: Çünkü 'hepsi Allah'tan!' // Ne hükmü var ki esasen yalancı dünyanın?/ Ölürsen yan gelecek cennetinde Mevlâ'nın" (Ersoy, 1991, s. 262) dizelerinde Mehmet Akif,

dinin getirdiği çalışma ve tevekkülün yanlış anlaşılmasına isyan eder ve bununla ilgili olarak; “Kader senin dediğin yolda şer’a bühtandır / Tevekkülün, hele hüsrân içinde hüsrandır” (Ersoy, 1991, s. 241), “O iman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lakin, biz / ‘Tevekkelnâ’ deyip yattık da kaldık böyle en âciz! (Ersoy, 1991, s. 291) demek ihtiyacı hisseder. “Bir, neyiz? Seyreyle artık: Bir de fikr et, neymişiz? / Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!” (Ersoy, 1991, s. 199) dizeleri ise tersine çevrilmiş din algısına isyan niteliğindedir.

Mademki bu âlem planında insana düşen görev çalışmak, gayret etmektir, şu halde kişi bu noktada elinden geleni yapmalıdır. Mehmet Akif’in, *Mahalle Kahvesi*’nde Şark’ın bakılmayan yarası haline dönüşmüş kahvehaneleri eleştirisi ile dinin yanlış anlaşılması neticesinde gelen yanlış kader, tevekkül, ahlak anlayışı aynı konu ile ilgilidir. Yapılması gereken şey İslam’ın ana kaynağını yeniden iyice teemmül etmek ve ona göre yeniden atılım yapmaktır. Ancak böyle yapılırsa yeniden eski ihtişamlı durumlara kavuşma imkânı doğabilir. “Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur’ân’ın/ Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma’nânın // Ya açar Nazm-ı Celîl’in, bakarız yaprağına/ Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına // İnmemiştir hele Kur’an bunu hakkıyla bilin/ Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!” (Ersoy, 1991, s. 156) mısraları bu noktada İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an’ın, sözü edilen bakış açısı ile yeniden okumaya tabi tutulması gerektiğine, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabenin onu ne şekilde okuduğunu anlamaya davet niteliğindedir. Öyle anlaşılıyor ki, Mehmet Akif’in düşünce dünyasında İslam’ın ilk asırları Kur’an’ın en iyi şekilde anlaşılıp yaşandığı ve göz kamaştırıcı açılımların yapıldığı dönemlerdir. Şu halde gerek kötülük meselesinin insanî planda çözüme kavuşturulması gerekse din ve devletin bekası, temel kaynağın iyi anlaşılmasıyla ilgili görünmektedir.

Sonuç

Zor dönemin bir düşünürü olarak yaşamış olan Mehmet Akif, yaşadığı sıkıntıları dizelere dökmüş ve ilahi adalet açısından kimi zaman isyan, sitem, serzeniş olarak görülebilecek nitelikteki ifadelerle küllî planda (Allah’tan âleme) işleyen yapıyı anlamakta zorlandığını ortaya koymuştur. Bu noktada mesele, Akif’in kendini, sanki bir cebriyeci imiş gibi göstermesine kadar uzanmıştır. Ancak meseleye oluş bozuluşun ve dolayısıyla kötülüğün de bulunduğu âlem planından bakınca (âlemden Allah’a) çözümünü Kur’anî bir bakışla olup bitenlerden Allah’ın değil insanın sorumlu olduğu (Kuran, Enbiya, 23), bu yönüyle azim, tevekkül, gayret olmadan insanın bu hayatta özlemini duyduğu adalet ve iyiliğe ulaşamayacağı şeklinde bir çözümlenmeye gitmiştir. Bu da sahih Allah inancına uygun olarak ümit ve gayret fikrini beraberinde getirmiştir. “Mâdâm ki, Hakk’ın bize va’dettiği haktır/ Şark’ın ezeli fecri yakındır, doğacaktır // (...) İsyân bize râci’se de bir böyle temâşâ/ Sığmaz sanırım adl-i ilâhîsine, hâşâ!” (Ersoy, 1991, s. 456). Buna göre metafizik açıdan mesele, Ziya Paşa’da olduğu gibi, ancak inanç, tevekkül ve teslimiyet ile çözüme bağlanmıştır. Metafizik ve fizik âlem arasında olup biten kötülük, kadere teslimiyet şeklinde tevekkülle çözüme kavuşturulmaya çalışılırken insana özgü alandaki ahlaki kötülük insan iradesi ve sorumluluğuna havale edilmiştir. Çünkü bu alan insanın inancı, terbiyesi, düşüncesi, yapıp etmesi ile ilgilidir. Onun için insan, sorumlu bir varlık olarak kötülüğü önleme ve ortadan kaldırma konusunda üzerine düşeni yapmalıdır. Adalet ve insan onuruna yakışır bir yaşam ancak bu şekilde elde edilebilir. “Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol” dizesi Akif’in bu düşüncesinin bir özeti gibidir.

Kaynakça

wikipedia.org: https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6t%C3%BCk%C3%BCk_problemi (2017, 02 12).

Durusoy, A. (1993). *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, İstanbul: İFAV.

Ersoy, M. A. (1991). *Safahat*. (M. E. Düzdağ, Haz.) İstanbul: İz.

Ziya Paşa (1327). *Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend*. Dersaadet: Dersaadet.

Peterson, M.; Hasker, W.; Reichenbach, B. & Basinger, D. (2009). *Akıl ve İnanç* (2 b.). (Rahim Acar, Nebi Mehdiyev, Hümeyra Özturan & Osman Bař, Çev.) İstanbul: Küre .

İbn Sînâ (2005). *Kitâbu'ş-Şifa (Metafizik-II)*. (Ömer Türker & Ekrem Demirli, Çev.) İstanbul: Litera.